

Przemysław Sieradzan

Miasto Kirkenes jako stolica Regionu Barentsa i symbol rosyjsko-norweskiej współpracy transgranicznej

Abstrakt

Niniejsza praca poświęcona jest niewielkiemu norweskiemu wielokulturowemu miastu Kirkenes, które za sprawą swojej historii i położenia geograficznego stało się symbolem norwesko-rosyjskiej współpracy transgranicznej. Tekst poświęcony jest historii arktycznej miejscowości oraz początkom, idei i realizacji współpracy w Regionie Barentsa, która została zainicjowana właśnie tam w 1993 r., a także roli, jaką przygraniczne miasto odgrywa w norwesko-rosyjskich relacjach dwustronnych.

Słowa kluczowe: Kirkenes, Norwegia, Rosja, Region Barentsa, pogranicze, granica

Abstract

The present paper is dedicated to small multicultural Norwegian city of Kirkenes, which because of its history and geographic location became a symbol of Norwegian-Russian trans-border cooperation. The text is dedicated to the history of this Arctic city and the beginning, idea and realization of cooperation in Barents Region, which was initiated there in 1993 and the role played by the city in Norway-Russian bilateral relations.

Keywords: Kirkenes, Norway, Russia, Barents Region, borderland, border

Kirkenes jest niewielkim miastem położonym w gminie Sør-Varanger wchodzącej w skład norweskiej arktycznej prowincji Finnmark. Według danych demograficznych z 2015 r. liczy 3590 mieszkańców, a wraz z okolicznymi wsiami Hesseng, Sandnes i Bjørnevattn – 7209 mieszkańców¹. Charakteryzuje je znaczna różnorodność kultu-

¹ Zob. *Tettsteder. Folkemengde og areal, etterkommune. 1.januar, 2015*, <http://www.ssb.no/248688/tettsteder.folkemengde-og-areal-etter-kommune.1.januar-2015>, odczyt z dn. 23.06.2016.

rowa, wynikająca z położenia na pograniczu odmiennych przestrzeni etnicznych, cywilizacyjnych i językowych: w języku północnosaamskim nosi nazwę Girkonjarga, a w fińskim i kweńskim – Kirkkoniemi. Mimo że Kirkenes nie jest dużym ośrodkiem demograficznym ani gospodarczym, znaczenie tej miejscowości jest istotne z uwagi na jej szczególne usytuowanie geograficzne oraz odgrywaną przez nie symboliczną rolę nieformalnej stolicy Regionu Barentsa.

Znaczną większość mieszkańców Kirkenes stanowią Norwegowie. Mieszkają tam także stosunkowo niewielkie grupy przedstawicieli tradycyjnych mniejszości etnicznych prowincji Finnmark – Saamów, Finów i Kwenów. Warta odnotowania jest licząca kilkaset osób i systematycznie rosnąca diaspora rosyjska.

Kirnenes jest największym norweskim miastem obszaru przygranicznego – leży zaledwie 14 kilometrów od jedyne go przejścia przez granicę norwesko-rosyjską Stor-skog – Borisoglebski. Tym samym stanowi miejsce przenikania się kultur wschodniosłowiańskiej i skandynawskiej. Rosyjskie wpływy kulturowe w mieście są niezwykle silne. Świadczy o tym zarówno wszechobecność języka rosyjskiego w przestrzeni publicznej, jak i dwujęzyczność napisów. W Kirkenes działa Konsulat Generalny Federacji Rosyjskiej (jedy ny oprócz analogicznego przedstawicielstwa w Barentsburgu na Svalbardzie)².

Pogranicze rosyjsko-norwskie, na terytorium którego położone jest Kirkenes, wchodzi w skład rozległego terytorium nazywanego Sapmi, który dawniej zamieszkiwany był przez ugrofiński rdzenny lud Saamów, najdawniejszych mieszkańców Skandynawii Północnej. Saamowie tradycyjnie byli, i w znacznym stopniu pozostają do dziś, ludem koczowniczym, którego najistotniejszą aktywnością ekonomiczną jest wypas reniferów. Przedstawiciele tego autochtonicznego ludu północy migrowali między zimowymi i letnimi pastwiskami. Przez wiele stuleci Saamowie byli jedynymi mieszkańcami i gospodarzami ziem położonych nad Morzem Barentsa³.

Od IX w. na północne rubieże Skandynawii zamieszkiwane przez Saamów zaczęli docierać przybysze słowiańscy i germańscy, natomiast pierwsze zapisy kronikarskie o kontaktach między Rusią i Norwegią pochodzą z XIII w. W 1251 r. Republika Nowogrodzka i Królestwo Norwegii zawarły pierwszy układ dotyczący terytoriów pogranicznych, a w 1326 r. opisany został przebieg granicy lądowej między obydwo ma państwami⁴, które później weszły w skład większych państw – Rusi Moskiewskiej (później Carstwa i Imperium Rosyjskiego) oraz Unii Kalmarskiej (później Unii Duńsko-Norweskiej). W okresie średniowiecza ziemie te uważane były za niebez-

² Veli-PekkaLehtola, *The Sami People – Traditions in Transition*, Fairbanks 2004.

³ O. KjellLundholm, J. ÖstenGroth, R.Y. Petersson, *North Scandinavian History*, Lulea 1996, s. 106–107.

⁴ *Spravočnaâinformaciâ MID FR s 23 marta 2009 goda*.

pieczne pustkowia, a od XV i XVI w. na ziemi zamieszkiwane przez Saamów docierali kupcy z Rusi i Norwegii, a także rozbójnicy i poborcy podatkowi. W 1603 r. car moskiewski Borys Godunow oraz król Danii i Norwegii Kristian IV uzgodnili nowy przebieg granicy, która odtąd miała rozciągać się od Tanafiordu i Zatoki Kolskiej aż po Varangerfiord. Traktat wszedł w życie dopiero w 1684 r. na nieco zmienionych zasadach – wszystkie sporne terytoria zostały uznane za *Fellesdistrikt* (Obszar Wspólny), na którym oba państwa miały prawo pobierania daniny od Saamów. To właśnie na dawnym obszarze Fellesdistrikt powstało później Kirkenes.

W 1826 r. granica szwedzko-rosyjska została ostatecznie wytyczona, a do jej ostatecznego zamknięcia doszło w 1852 r. Likwidacja Obszaru Wspólnego i wytyczenie granicy rosyjsko-norweskiej w poprzek tradycyjnych saamskich szlaków migracyjnych ograniczyła mobilność koczowniczych pasterzy reniferów. Powstały sztuczne bariery, które dzieliły odtąd krainę Sapmi.

Za symboliczny moment powstania Kirkenes uważa się wzniesienie drewnianego kościoła luterńskiego na południowym wybrzeżu Varangerfiordu w 1862 r. Kościół ten przetrwał aż do niemieckich bombardowań w 1944 r. Został odbudowany w zupełnie nowym kształcie w 1959 r.

W latach 1920–1944 niepodległa Finlandia przejęła kontrolę nad spornym okręgiem Petsamo, co oznaczało, że Kirkenes znalazło się na pograniczu norwesko-fińskim. Podczas drugiej wojny światowej ludność Kirkenes doświadczyła dwóch ogromnych operacji militarnych. Pierwszą z nich była Operacja Silberfuchs – fińsko-niemiecka ofensywa na radziecki Murmańsk, trwająca od 29 czerwca do 22 września 1941 r., która została odparta. Przez cały okres II wojny światowej miasto Kirkenes było ważną bazą hitlerowskiej marynarki wojennej i lotnictwa. Ogromne piętno na obliczu Kirkenes odcisnęła zwycięska operacja petsamsko-kirkeneska przeprowadzona od 7 do 9 października 1944 r. przez Front Karelski Armii Czerwonej. Kirkenes było wówczas jednym z największych i najważniejszych ośrodków działalności norweskiego ruchu oporu. W wyniku stosowanej przez siły niemieckie taktyki „spalonej ziemi”, miasto Kirkenes zostało całkowicie zniszczone. Gdy 28 października 1944 r. Adolf Hitler zarządził przymusową ewakuację całej prowincji Finnmark, wielu mieszkańców Kirkenes odmówiło wykonania rozkazu, ukrywając się w pobliskich jaskiniach i szybach kopalnianych. Mieszkańcy pogranicza zostali uwolnieni przez wojska Armii Czerwonej. Uwolnienie norweskich cywilów z podziemnych czeluści jaskiń i kopalń zostało upamiętnione w postaci pomnika czerwonooarmisty oraz licznych tablic pamiątkowych w Kirkenes i okolicznych wsiach⁵. W rezultacie paryskich trak-

⁵ T. Peterssen, *Scorching and liberation of Finnmark, a short introduction*, <http://barentsobser.ver.com/en/society/2014/10/scorching-and-liberation-finnmark-short-introduction-14-10>, odczyt z dn. 21.06.2016.

tatów pokojowych z 1947 r. obszar Petsamo (Pieczengi) wszedł ponownie w skład ZSRR, Finlandia utraciła dostęp do Morza Barentsa, a Kirkenes znalazło się przy granicy norwesko-radzieckiej⁶. Choć podczas zimnej wojny Związek Radziecki i Norwegia znalazły się we wrogich obozach politycznych, ludność pogranicza nie poddała się nastrojom konfrontacji. Liczni świadkowie tamtych wydarzeń podkreślali, że nawet w apogeum animozji zimnowojennych mieszkańcy Kirkenes pozytywnie odnosili się do Rosjan, z wdzięcznością wspominając czas zakończenia II wojny światowej. Władze w Oslo odnosiły się do mieszkańców Finnmarku z pewną podejrzliwością, nie będąc pewnymi ich lojalności w przypadku wybuchu konfliktu (wpływał na to szereg czynników: popularność idei lewicowych w regionie, nastroje rusofilskie i znaczny odsetek mniejszości etnicznych).

Polityka *pierstrojki* i „Nowego Myślenia” zainicjowana przez sekretarza generalnego Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego Michaiła Gorbaczowa w 1987 r. przyniosła znaczną poprawę relacji między ZSRR i Norwegią. Koniec lat osiemdziesiątych był okresem, gdy część radzieckich elit postulowała reformę radzieckiego systemu politycznego w kierunku modelu skandynawskiego⁷. Od tamtego momentu coraz większa liczba obywateli ZSRR, a później Federacji Rosyjskiej, zaczęła przekraczać granicę. W okresie schyłku ZSRR ukształtowała się funkcjonująca do dziś tradycja, będąca bardzo charakterystycznym elementem lokalnej kultury w Kirkenes. W każdy ostatni czwartek miesiąca na głównym placu miasta powstaje targowisko, na którym handlarze z Rosji sprzedają produkty żywnościowe, tradycyjne wyroby ludowe, ubrania, naczynia i rozmaite inne artykuły w niskich cenach.

Rola, jaką odgrywa Kirkenes w stosunkach międzynarodowych, jest nieporównywalnie większa, niż wynikałoby to z rozmiaru, liczby mieszkańców czy też potencjału gospodarczego samego miasta. Położenie w pobliżu granicy sprawiło, że miejscowość ta stała się swoistym centrum koordynacyjnym rozmaitych projektów transgranicznych oraz symbolem współpracy państw arktycznych Regionu Barentsa. Wzrost znaczenia miasta wynika z rosnącej roli, jaką Daleka Północ odgrywa we współczesnych stosunkach międzynarodowych. Arktyka, choć przez całe stulecia uważana była za przestrzeń peryferyjną i niedostępną, znajduje się dziś w sferze priorytetowego zainteresowania światowych potęg. Za najistotniejszą przyczynę tej sytuacji można uznać wzrost znaczenia złóż energetycznych dla gospodarki globalnej i bezpieczeństwa międzynarodowego. Coraz większa energochłonność światowej gospodarki i postępujący jednocześnie proces wyczerpywania się najłatwiej dostępnych zasobów

⁶ Ispolnâetsâ 180 let ustovleniürossijsko-norwežskojgranicy, <http://norse.ru/news/20060514372.html>.

⁷ A. Repnevski, *Idealisation of Russian-Norwegian relations – seen from Russia*, [w:] *Challenges of Globalization and Regionalization*, red. L. Elenius, C. Karlsson, Lulea 2007, s. 207.

nieodnawialnych surowców energetycznych sprawiają, że potęgi przemysłowe zmuszone są podejmować próby poszukiwania i eksploatacji złóż na terytoriach odległych i trudno dostępnych⁸.

W tym kontekście szczególnie istotna wydaje się rola Arktyki, której zasoby ropy naftowej i gazu ziemnego mogą stanowić nawet 25% światowych złóż tych kluczowych surowców⁹. Eksploatacja tych zasobów w większej skali była niegdyś niemalże niewykonalna, a przy tym z pewnością nieopłacalna. Sytuacja w tej dziedzinie uległa wyraźniej zmianie. Wpłynął na to szereg czynników: zdecydowany, choć częściowo skorygowany w latach 2014–2016, wzrost cen surowców energetycznych, który dokonał się w XXI w., rozwój technologii przemysłu wydobywczego, a także światowe zmiany klimatyczne i spowodowany przez nie wyraźny wzrost średnich temperatur, odpowiedzialny za topnienie pokrywy lodowej. Za sprawą wszystkich tych procesów eksploatacja surowców Arktyki jest znacznie łatwiejsza i bardziej opłacalna.

Wzrost znaczenia Arktyki dla światowej gospodarki i bezpieczeństwa nie wiąże się jednak wyłącznie ze sferą energetyki. Za sprawą zmian klimatycznych okres, w którym wody Oceanu Arktycznego są żeglowne, stopniowo się wydłuża. Istnieją prognozy, zgodnie z którymi Północny Szlak Morski wiodący wzdłuż wybrzeży arktycznych mórz położonych na północ od Azji i Europy może już w 2018 r. stać się drogą morską łączącą Ocean Atlantycki z Oceanem Spokojnym o szczególnie istotnym znaczeniu dla światowego transportu surowców i towarów (ze szczególnym uwzględnieniem handlu między Chinami i Europą)¹⁰.

Rosnące zainteresowanie międzynarodowych koncernów i mocarstw światowych arktycznymi złożami surowców oraz szlakami żegludowymi może doprowadzić do postępującej militaryzacji Dalekiej Północy, która przez stulecia – za wyjątkiem tragicznego okresu II wojny światowej – za sprawą swojego peryferyjnego położenia i niesprzyjającego klimatu była przestrzenią względnie pokojową. Stopniowy zarówno militaryzacja, jak i nastawiona na zys industrializacja stanowią ogromne zagrożenie zarówno dla ekosystemu Arktyki, jak i dla tradycyjnego sposobu życia ludów rdzennych zamieszkujących terytoria okołobiegunowe¹¹.

W kontekście zagrożeń ekologicznych i militarnych dla regionu Arktyki szczególnie istotne znaczenie ma współpraca regionalna. Granica rosyjsko-norweska jest zarazem granicą między Sojuszem Północnoatlantyckim a wielkim mocarstwem, które

⁸ Por. K. Kubiak, *Interesy i spory państw w Arktyce w pierwszych dekadach XXI wieku*, Warszawa 2012.

⁹ M.O. Varsi, *Preface*, „GálduČála – Journal of Indigenous Peoples Rights” 2006, nr 4.

¹⁰ Zob. M. Blunden, *Geopolitics and the Northern Sea Route*, „International Affairs” 2012, nr 88.

¹¹ Zob. P. Sieradzan, *Ludy rdzenne Arktyki wobec rywalizacji mocarstw i koncernów surowcowych o złoża naturalne*, [w:] *Europejski wymiar bezpieczeństwa energetycznego a ochrona środowiska*, red. P. Kwiatkiewicz, R. Szczerbowski, Poznań 2014.

kontestuje wiele aspektów polityki prowadzonej przez transatlantycki pakt zbiorowej obrony. Współpraca między państwami Arktyki w zakresie wyzwań, przed którymi stoi cały region, jest kluczowa z punktu widzenia bezpieczeństwa regionalnego i światowego. W relacjach międzynarodowych państw arktycznych zaobserwować można swoistą ambiwalencję dążeń poszczególnych aktorów. Z jednej strony coraz wyraźniej dążenia partykularne poszczególnych mocarstw mające na celu zysk ekonomiczny lub wzrost potęgi wojskowej, jak też i działania na rzecz wartości uniwersalnych, sprzeczne z krótkoterminowymi interesami państw wynikające z rosnącej świadomości znaczenia Arktyki jako przestrzeni wspólnego dziedzictwa ludzkości. Ten paradoks ujawnia się szczególnie wyraźnie w ostatnich latach, gdy coraz intensywniejszej eksploatacji surowców arktycznych i postępującej militarystacji regionu towarzyszy rosnąca liczba transgranicznych inicjatyw integracyjnych oraz międzynarodowych działań na rzecz ochrony ekosystemu i jakości życia mieszkańców Dalekiej Północy¹².

Jedną z organizacji międzynarodowych, które działają na rzecz rozwoju wielowymiarowej współpracy między państwami Arktyki jest Rada Euroarktycznego Regionu Barentsa (BEAR). Ta organizacja została powołana do życia 11 stycznia 1993 r. przez rządy Norwegii, Szwecji, Finlandii i Federacji Rosyjskiej, a także dwóch europejskich państw spoza regionu – Danii i Islandii oraz przedstawiciela Komisji Europejskiej podczas konferencji w Kirkenes jako międzynarodowe forum współpracy bilateralnej i multilateralnej¹³. Poza przedstawicielami stron-sygnatariuszy deklaracji, w konferencji uczestniczyli także obserwatorzy z Kanady, Francji, Niemiec, Włoch, Japonii, Niderlandów, Polski, Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych¹⁴.

Spiritus movens zwołania konferencji był polityk Partii Pracy, ówczesny minister spraw zagranicznych Królestwa Norwegii Thorvald Stoltenberg, który słynie z osobistego zaangażowania w rozwiązywanie problemów współczesnej Arktyki oraz okazanego przez siebie wsparcia dla rozwoju relacji rosyjsko-norweskich. Wkład, jaki ten działacz polityczny i dyplomata wniósł w instytucjonalizację współpracy w Regionie Barentsa została upamiętniona – w centrum Kirkenes znajduje się popiersie Thorvalda Stoltenberga, jego imię nosi także odbywająca się w przygranicznym mieście doroczna konferencja poświęcona współpracy regionalnej.

Według słów preambuły *Deklaracji z Kirkenes*, rozwój współpracy w Euroarktycznym Regionie Barentsa miał w istotnym stopniu przyczynić się do stabilności i postę-

¹² Por. K. Kubiak, *Wojna w Arktyce. Mit czy realne zagrożenie*, [w:] *Północ w międzynarodowej przestrzeni politycznej i gospodarczej*, red. M. Tomala, M. Łuszczuk, Kielce 2015, s. 91–121.

¹³ L. Heininen, *The Barents Region in the State Interests and International Politics*, Nr 1 (7), „Barenczurnal” 2009, nr 1 (7).

¹⁴ *The Kirkenes Declaration from the Conference of Foreign Ministers on Co-operation in the Barents Euro-Arctic Region*, 11.01.1993.

pu w regionie oraz w Europie postrzeganej jako całość. W dokumencie wyrażona została nadzieje, że partnerska współpraca zastąpi dawne podziały i logikę konfrontacji. Uczestnicy wyrazili przekonanie, że wspólne działania państw regionu sprzyjać będzie międzynarodowemu pokojowi i bezpieczeństwu. Uczestnicy konferencji wyrazili też przekonanie o dążeniu ludów regionu do partnerstwa i współpracy, a także o fundamentalnym znaczeniu przemian historycznych, które przyniosły koniec konfrontacji militarnej i ideologicznej w Europie¹⁵.

Jako najistotniejsze wymiary współpracy między państwami współtworzącymi Region Barentsa, w Deklaracji z Kirkenes wymienione zostały ochrona środowiska (w tym ekologiczny wymiar eksploatacji surowców, utylizacja zanieczyszczeń, monitoring skażenia radioaktywnego w regionie, wspólne działania na rzecz zabezpieczenia obiektów nuklearnych oraz usuwanie istniejących skażeń).

Region Barentsa początkowo obejmował terytoria norweskich prowincji Nordland, Troms i Finnmark, szwedzką jednostkę administracyjną Norrbotten, fińską Laponię, a także podmioty Federacji Rosyjskiej: obwód murmański i obwód archangielski. Już kwietniu 1993 r. do listy tej dołączyła rosyjska Republika Karelii, a później także fińskie Ostrobotnia Północna i Kainuu, szwedzkie terytorium Västerboten, a także Republika Komi i Niemiecki Okręg Autonomiczny wchodzące w skład Federacji Rosyjskiej. Od 2008 roku fiński region Karelii Północnej posiada prawa obserwatora. Powierzchnia Regionu Barentsa obejmuje obecnie 1,75 mln km², na których żyje niemal 5,3 mln mieszkańców (około trzech czwartych terytorium i ludności przypada na Federację Rosyjską). Oprócz tego podmiotami współtworzącymi Region Barentsa są trzy rdzenne grupy etniczne, zamieszkujące na jego terytorium: Saamowie, Nieńcy i Wepowie. Forum współpracy między podmiotami samorządu terytorialnego współtworzącymi region jest Regionalna Rada Barentsa¹⁶.

Ważnym aspektem są motywy powołania do życia Rady Euroarktycznego Regionu Barentsa – instytucji mającej na celu poszukiwanie i rozwój nowych form współpracy transgranicznej na północy Europy. Fundamentalnym celem przyświecającym inicjatorom tego projektu było odejście od logiki zimnej wojny, stworzenie płaszczyzn współpracy z Rosją, redukcja napięć militarnych i wzrost stabilności politycznej. Jest to szczególnie istotne w kontekście geopolitycznego znaczenia regionu po zakończeniu zimnej wojny. Po upadku ZSRR Rosję nadal traktowano państwach skandynawskich z nieufnością – postrzegano jako potencjalne zagrożenie oraz państwo nieobliczalne. Wszystkie te czynniki sprawiły, że inicjatywa na rzecz współpracy w regionie spotkała się początkowo ze sceptycyzmem zarówno w Norwegii (na poziomie wyso-

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ *The Barents Regional Council*, <http://www.beac.st/en/Barents-Regional-Council>, odczyt z dn. 26.06.2016.

kich urzędników Ministerstwa Spraw Zagranicznych oraz administracji centralnej), jak i w Federacji Rosyjskiej (w kręgach najwyższych władz wojskowych oraz w organach kierowniczych służb specjalnych)¹⁷.

Pomimo oporu ze strony sceptyków, którzy wyrażali wątpliwości co do możliwości i celowości transgranicznej współpracy regionalnej, Deklaracja z Kirkenes została podpisana, co zainicjowało proces integracji i współpracy regionalnej. Wśród głównych sukcesów tej inicjatywy wymienić można wkład w budowę zaufania między państwami Europy arktycznej, co było nadzwyczaj ważne po zakończeniu zimnej wojny. Zrealizowano wiele wspólnych inicjatyw mających na celu budowę tożsamości regionalnej, trwały i zrównoważony rozwój transgranicznych terytoriów oraz ochronę środowiska. Instytucje Regionu Barentsa stały się forum współpracy instytucji samorządowych i ludów rdzennych. Region Barentsa charakteryzuje się dziś względną stabilnością, dążeniem do utrzymania pokojowych relacji i stopniowym zacieśnianiem współpracy między wszystkimi współtworzącymi go podmiotami. Według opinii profesora Lassi Heininena z 2009 r., Euroarktyczny Region Barentsa był jedynym subregion Dalekiej Północy, który charakteryzował się nowoczesną polityką budowania współpracy regionalnej. Według badacza było to szczególnie widoczne w porównaniu z regionem Cieśniny Beringa, oddzielającej rosyjską Czukotkę od amerykańskiej Alaski, gdzie do dziś nie wytworzyły się żadne instytucje ani fora współpracy regionalnej¹⁸. Choć optymistyczna opinia fińskiego badacza w wielu aspektach wydaje się uprawniona, warto zauważyć, że kryzys krymski i wschodnio-ukraiński 2014 r. przyniósł wyraźny regres współpracy w regionie Barentsa oraz bilateralnych relacji rosyjsko-norweskich. Od 2015 r. postępuje jednak powolny, choć wyraźnie zauważalny proces poprawy relacji między państwami w regionie.

Współpraca w Regionie Barentsa umożliwiła znaczny wzrost intensywności i popularyzację ruchu transgranicznego. Zjawisko to przyczyniło się do wzmocnienia pozycji i znaczenia Kirkenes jako pierwszej ważnej miejscowości położonej tuż za granicą. Pod koniec lat osiemdziesiątych granicę na przejściu Storskog – Borisoglebski przekraczało zaledwie około 2000 osób rocznie, podczas gdy w rekordowym 2013 r. granicę przekroczyły 320 042 osoby, z czego 239 000 stanowili obywatele Rosji, a 58 446 obywatele Norwegii¹⁹. Zdecydowanie największy udział w tak znaczącym wzroście tego wskaźnika miał wzrost mobilności wśród obywateli rosyjskich. Poszukując motywacji Rosjan przekraczających granicę, można odwołać się do ustaleń i analiz norweskiego badacza i dziennikarza Thomas Nilsena, który wskazał pięć pod-

¹⁷ L. Heininen, op.cit., s. 11.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ 2013 saw record number in border-crossings, <http://barentsobserver.com/en/borders/2014/01/2013-saw-record-number-border-crossings-03-01>.

stawowych motywacji Rosjan podróżujących do arktycznej części Norwegii. Są to: zakupy w Kirkenes (szczególną popularnością cieszą się dotowane przez państwo produkty higieniczne), biznes i inne formy współpracy z partnerami norweskimi, turystyka i wypoczynek, odwiedziny przyjaciół i krewnych, a także podróże do innych miast europejskich z lotniska w Kirkenes²⁰. Turystyka transgraniczna cieszy się rosnącą popularnością. Celem większości Rosjan przybywających do prowincji Finnmark jest miasto Kirkenes, które zyskało status symbolu możliwości swobodnego przekraczania granicy.

W kontekście znaczącego wzrostu popularności turystyki rosyjskiej, której celem jest Kirkenes, należy zwrócić uwagę na program „Wiz Pomorskich”, na mocy którego mieszkańcy obwodu murmańskiego, obwodu archangielskiego i Niemieckiego Okręgu Autonomicznego mogą ubiegać się o wizę umożliwiającą wielokrotny wjazd do Norwegii, a zatem całej strefy Schengen, bez konieczności posiadania zaproszenia. W 2012 r. ponadto stworzono strefy ruchu bezwizowego, obejmujące obszar 30 km od granicy (jedynym norweskim miastem na tym obszarze jest Kirkenes)²¹. Wbrew przewidywaniom obserwatorów, trend wzrostowy liczby Rosjan i Norwegów przekraczających granicę nie został utrzymany, lecz uległ zahamowaniu i częściowemu odwróceniu w rezultacie ochłodzenia relacji między Moskwą i Oslo oraz załamania kursu rosyjskiego rubla towarzyszących kryzysowi ukraińskiemu. W rezultacie liczba przekroczeń granicy, wcześniej rosnąca bardzo dynamicznie, w 2015 r. spadła o 24,5%²².

Miasto Kirkenes wzbudziło zainteresowanie opinii publicznej i znalazło się na pierwszych stronach światowych dzienników w okresie kryzysu migracyjnego 2015 roku. Stało się ono końcowym punktem tzw. „trasy arktycznej”, pokonywanej przez poszukujących azylu uchodźców z Bliskiego Wschodu w celu dotarcia do bezwizowej strefy Schengen. Droga wiodąca przez Turcję, Zakaukazie i Rosję aż do przejścia granicznego Storskog – Borisoglebski była wybierana przez część uciekinierów z rejonu konfliktu w Syrii i północnym Iraku jako znacznie bezpieczniejsza niż przeprawa przez Morze Śródziemne. Uchodźcy docierali kolejną lub samolotem do Murmańska, a stamtąd do przejścia granicznego i stolicy przygranicznej strefy, czyli Kirkenes²³.

Właśnie w Kirkenes powstało prowizoryczne centrum przyjmowania uchodźców (miasteczko namiotowe oraz zaadaptowana do tego celu szkoła), skąd następnie przemieszczano przybyszów do 85 różnych ośrodków położonych na terenie Norwegii. Norweskie służby graniczne oszacowały liczbę uchodźców starających się o azyl po-

²⁰ T. Nilsen, *Barents roadmap towards visa-freedom*, „Barents Review” 2012, s. 31–32.

²¹ T. Nilsen, *op.cit.*, p. 32–33.

²² *Steep decline in border crossing*, <http://barentsobserver.com/en/borders/2015/10/steep-decline-border-crossing-08-10>, odczyt z dn. 22.06.2016.

²³ *Taking the Arctic route: migrants cycle from Russia to Norway*, <http://www.euronews.com/2015/10/07/taking-the-arctic-route-migrants-cycle-from-russia-to-norway/>, odczyt z dn. 22.06.2016.

lityczny, które od września do listopada 2015 r. przybyły do centrum humanitarnego w Kirkenes na nieco ponad 5000 osób. Choć liczba ta była znacznie niższa, niż niektóre najbardziej dramatyczne prognozy, to i tak znacznie przekraczała możliwości akomodacyjne niewielkiego miasta.

W odpowiedzi na napływ uchodźców przez granicę na Dalekiej Północy, władze norweskie zaostrzyły politykę migracyjną – nowe regulacje oznaczały w praktyce zamknięcie granicy dla uchodźców ubiegających się o azyl polityczny²⁴. Po zakończeniu kryzysu migracyjnego sytuacja w Kirkenes ponownie ustabilizowała się.

Miasto Kirkenes jest dziś ważnym ośrodkiem kulturalnym i naukowym Regionu Barentsa. Mieści się tam wiele instytucji, stawiających sobie za zadanie administrowanie i badanie obszaru pogranicza norwesko-rosyjskiego (Międzynarodowy Sekretariat Barentsa, Norweski Sekretariat Barentsa, Instytut Barentsa afiliowany przy Uniwersytecie w Tromsø). Dla wielu Rosjan zamieszkujących obszary przygraniczne ta niewielka miejscowość, będąca popularnym centrum turystyki, stanowi swoistą „forpocztę” norweskiej kultury i państwowości. Fascynująca, choć niekiedy dramatyczna, historia i unikalne położenie czynią z Kirkenes symbol norwesko-rosyjskiej kooperacji transgranicznej.

²⁴ *Norway adopts stricter asylum regulations*, <http://barentsobserver.com/en/borders/2015/11/norway-adopts-stricter-asylum-regulations-27-11>, odczyt z dn. 22.06.2016.